

Məhəmməd Əmin Rəsulzadə – 140

Mədəni intibah carçısı

Prezident sərəncamı ilə 140 illik yubileyi qeyd olunan görkəmli dövlət xadimi Məhəmməd Əmin Rəsulzadə məfkurə mübarizəsinə publisistik yazılarla başlayıb. O, ictimai-siyasi mövzularda məqalələri ilə xalqı azadlıq mücadiləsinə səsləyib. Sonralar böyük siyasətçi kimi tanınmaqla bərabər, o, ədəbiyyat, incəsənət, tarix kimi mövzularda sanballı yazılar qələmə alaraq, bizə miras qoyub. Teatr əsərləri barədə təhlilləri onun düşüncəsinin geniş aspektindən soraq verir.

1985-ci ildə Bakıda Qulam Məmmədlinin Abbas Mirzə Şərifzadə barədə salnaməsi çap edilib. Xronikal qaynaqda diqqəti bir məqam çəkir: "İqbal" qəzetinə istinadla 1913-cü ildə Bakıda "Yezid İbn Müaviyə" tamaşasının qoyulduğu bildirilir və Abbas Mirzənin oyunundan bəhs edən bir parça verilir. Lakin məqalə müəllifinin kimliyi göstərilmir. Yalnız dövlət müstəqilliyi dövründə həmin məqalə müəllifinin M.Ə.Rəsulzadə olduğu aşkar çıxıb.

Rəsulzadənin yazdığına görə, tamaşa Curci Zeynalın "Kəbala yanğısı" əsəri əsasında hazırlanıb. Romanı ana dilimizə Bakı qazısı tərcümə edib. Rəsulzadə haqlı olaraq tərcümədəki qüsurları, xüsusən onun azərbaycanlı aktyorların danışq dilinə uyğun olmamasını tənqid edib ki, bu da XX əsrin əvvəllərinin ciddi problemlərindən biri idi. Rəsulzadə aktyorlara düzgün tələffüzlə danışmağı da tövsiyə edirdi.

Müəllif tamaşaya təkə ümumi nəzər yetirməyib, onu peşəkar teatr tənqidçisi kimi təhlil edirdi. O, Səlmə və Şeyx obrazlarının kontekstində tamaşada rəbitənin itdiyini, obrazlar arasında canlı dioloqun mənasız sükutla əvəzləndiyini

diqqətə çatdırıb. Bu fikirlər Rəsulzadənin teatrın canlı sənət olduğunu dərinləndirərək xəbər verir.

1914-cü ildə Bakıda Albaniya mövzusunda "Əhdə vəfa" pyesi səhnəyə qoyulub. Əsəri ana dilinə görkəmli şair Səməd Mənsur tərcümə edib. Tamaşada Abbas Mirzə Şərifzadə 2 rolda oynayıb: Rəcəb və Dəmir bəy obrazlarını yaradıb. M.Ə.Rəsulzadə 2 gəncin sevgisindən bəhs edən əsərin Qafqaz həyatına da yaxın mövzu olduğunu bildirərək ona yüksək qiymət verib. Bununla yanaşı, müəllif tənqidi qeydlərini yazmağı da özünə borc bilib.

"Qaçaq Kərəm" barədə hazırlanan tamaşa da M.Ə.Rəsulzadənin diqqətini cəlb etmişdi. Zamanında Qaçaq Kərəmin şöhrəti Gürcüstana da yayılmışdı. Bu səbəbdən gürcü müəllifi onun haqqında

pyes yazmışdı. Lakin əsərin kim tərəfindən tərcümə edildiyinin məlum olmadığı göstərilir. Tamaşada baş rolu Hüseyn Ərəblinski oynayıb. Müəllif aktyorun iki illik fasilədən sonra Bakı səhnəsinə çıxmasını xüsusi vurğulayır, səhnədə rol alan Gülsabah adlı aktrisanın oyununa da diqqəti cəlb edir. Onun ana dilimizdə sərbəst danışdığını təqdir edir. Bununla da biz Azərbaycan səhnəsində hələ 1914-cü ildə qadınların yer almasından da xəbərdar oluruq. M.Ə.Rəsulzadə başda H.Ərəblinski olmaqla əsas rol ifaçılarının hamsına özəl münasibətini ifadə edir.

Görkəmli siyasi xadim həm də bir teatr tənqidçisi kimi, yaranan əsərlərin milli cəhətlərinə xüsusi əhəmiyyət verirdi. Üzeyir Hacıbəylinin "Əsli və Kərəm" operasında bu münasibət aydın əksini tapır. Rəsulzadə aşiq sənətinin opera üçün yararlı olmasından bəhs edir, fikrini Sarabskinin canlandırdığı Kərəm obrazına istinadla əsaslandırır. Saz ifasında insanın ülvü hisslərinin ifadəsini xüsusi olaraq vurğulayır və bu kontekstdən çıxış edərək, Azərbaycan toylarında ifa olunan yad musiqiləri tənqid edirdi. M.Ə.Rəsulzadə əsərin səhnə tərtibatına da fikir verirdi: "Mənzərə və qiyafələrə gəlincə, yene şikayət edəcəyəm. İsfahan padşahının müqərribi olan keşişin bağında qoyulan Roma heykəlləri artıq idi". Bununla da müəllif hər tamaşada mizanların, detalların yerli-yerində olmasını arzu edirdi.

Məhəmməd Əmin Rəsulzadə, Hüseyn Cavidin təbiri ilə desək, mədəniyyətin qılıncından daha kəskin olduğunu yaxşı anlayan siyasi xadim idi. Buna görə də mədəniyyətin bütün sahələri ilə yaxından maraqlanıb, XX əsrin əvvəllərində Azərbaycanda gedən mədəni intibaha münasibət bildirməyi özünə vəzifə hesab edirdi.

Ceyhun MİRZƏLİ,
kulturoloq